

УДК 37.018.554

Ірина Потюк, викладач кафедри англійської філології

Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

У статті проаналізовано підходи до розуміння комунікативної компетентності як результату осмислення соціальної функції мови й комунікативної інтенції мовця. Визначено особливості досліджуваного феномена, а також охарактеризовано структурні моделі комунікативної компетентності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, компетентність, мовна компетентність, мовленнєва компетентність.

Рис. 3. Літ. 17.

Постановка проблеми. Зростаюча потреба у спілкуванні та співпраці між різними країнами світу, сучасний розвиток крос-культурної взаємодії вимагає суттєвих змін у підході до вивчення іноземної мови. У зв'язку з цим головною метою навчання іноземної мови передбачає формування і розвиток умінь іншомовного спілкування учнів у реальних ситуаціях, тобто становлення їхньої іншомовної комунікативної компетентності.

Таким чином, сутність комунікативного спрямування виявляється у навчанні учнів розв'язувати комунікативні завдання з метою оволодіння високим рівнем спілкування іноземною мовою, тобто “сформувати вміння й навички вільного вираження думок і почуттів у всіх видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, читанні, говорінні, письмі і в різних сферах спілкування: особистісній, публічній, освітній, іншими словами: виробити комунікативну компетентність особистості; оволодіти культурою мовлення” [7, 8].

Однак серед суперечливих аспектів проблеми формування комунікативної компетентності у школярів є зміст самого поняття “компетентність” та його співвідношення зі схожим за формою терміном “компетентність”, які в педагогічній науці досить плідно досліджуються і різнобічно розглядаються, утім до цих пір не мають однозначного змісту і визначення. А.В. Хуторський вважає, що “компетентність включає сукупність взаємозв'язаних якостей особи (знань, умінь, способів діяльності, досвіду) і є наперед заданою соціальною вимогою (нормою) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері” [13, 141]. Що стосується поняття “компетентність”, то воно трактується як набута характеристика особистості, зокрема, як здатність останньої приймати самостійні рішення та діяти, спираючись на отримані знання і досвід. Іншими словами,

компетентність розглядається як активний прояв компетентності, тобто як поняття, що є ближчим до “знаю як”, аніж “знаю що” [4, 38]. В деяких дослідженнях з теорії та методики навчання [1] вищезгадані терміни інтерпретуються як синоніми й розглядаються як результат навчання. Означення компетентності та компетентності різними авторами відображають сутнісні характеристики цих понять. Як справедливо зазначає В.Д. Шадриков, “відмінності спостерігаються у розумінні компетентності як актуальної якості особистості або предметної наповненості компетентностей як системних новоутворень” [16, 30], тобто поняття “компетентність” являє собою набір певних знань, умінь, навичок, оцінних ставлень особистості та її досвіду, а поняття “компетентність” є ширшим і означає володіння (а точніше, рівень володіння – високий, середній, низький) компетентністю чи компетентностями. Таким чином, у старшокласника повинні бути сформовані певні компетентності, які він/ вона використовуватиме у процесі своєї професійної діяльності, та які свідчитимуть про рівень його/її комунікативної компетентності, яку у “Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти” України виділяють серед основних груп компетентностей.

Отже, метою статті є обґрунтувати аспекти проблеми формування іншомовної комунікативної компетентності, які засвідчують її важливість на сучасному етапі навчально-виховного процесу, та охарактеризувати моделі комунікативної компетентності.

Поняття комунікативної компетентності ввійшло у науковий обіг у 1972 р. завдяки американському лінгвісту Д. Хаймзу [17] на противагу теорії мовної компетентності Н. Хомського [15]. Н. Хомський пов'язував свою теорію здебільшого з ідеальними слухачами-співрозмовниками в однорідному мовному середовищі, з тими, хто знає мову на

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

найвищому рівні й на кого не впливають такі психологічні чинники як обмеженість пам'яті чи помилки у використанні мовних знань у реальному спілкуванні. У центрі уваги Н. Хомського знаходилась характеристика можливостей абстрактних мовців продукувати певною іноземною мовою граматично правильно оформлені речення. А теорія комунікативної компетенції Д. Хаймза спрямована на визначення

динамічну категорію, в якій відбивається єдність мови і мовлення.

С. Омельчук під комунікативною компетенцією розуміє сукупність знань про спілкування, умінь і навичок, потрібних для сприймання чужих і побудови власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам і ситуаціям спілкування [11, 3 – 4]. Модель комунікативної компетенції, на думку С. Омельчука, може мати такий вигляд:

Побудова власних програм мовленнєвої поведінки



Рис. 1. Модель комунікативної компетенції

того, що має знати мовець, аби бути компетентним у спілкуванні. На наш погляд, важливим чинником у ній є те, що при оволодінні іноземною мовою увага акцентується на комунікативних вміннях більше, ніж на знаннях граматичних структур, тобто мова розглядається як соціальний процес, а не тільки як лінгвістичний код. Саме з 70-х років і розпочалися інтенсивні дослідження проблеми комунікативної компетенції як результату осмислення соціальної функції мови й комунікативного спрямування мовленнєвої діяльності людини.

Аналіз літературних джерел і наш практичний досвід уможливають зробити узагальнення, що комунікативну компетенцію слід розглядати як здатність людини розуміти та відтворювати іноземну мову не тільки на рівні фонологічних, лексико-граматичних і країнознавчих знань і мовленнєвих умінь, а й відповідно до різноманітних цілей та специфіки ситуації спілкування. З цих позицій, для мовленнєвого спілкування недостатньо лише знати систему мови на всіх її рівнях, володіти правилами для формулювання речень відповідно до граматичних норм, але й необхідно, крім того, адекватно завданням і ситуації спілкування здійснювати свій вплив на співрозмовника і відповідно до цього вживати мовленнєві висловлювання. А тому комунікативну компетенцію ми розглядаємо як індивідуальну

Для розуміння принципово важливих аспектів формування компетенцій звернемося до аналізу сутності ключових підходів, оптимальних у вирішенні зазначеної у дослідженні проблеми.

Сутність комунікативного підходу до навчання іноземних мов полягає у тому, що сам процес оволодіння мовою має бути своєрідною моделлю процесу спілкування. У цьому випадку комунікативність розглядається не як методичний принцип, а як принцип методологічний, що підпорядковує собі всі сторони навчання: співвіднесення знань з вміннями і навичками, відбір прийомів навчання, зміст загальноосвітніх і виховних завдань, а також обсяг і характер зв'язків з іншими навчальними предметами. Головне ж у комунікативному навчанні – це спрямованість навчального процесу на розвиток практичних умінь володіння мовою як засобом спілкування у різноманітних життєвих ситуаціях у залежності від мети спілкування, тобто на формування комунікативної компетенції певного рівня. Відповідно, вся організація навчальної діяльності має певним чином відтворювати процес моделювання принципово важливих параметрів спілкування, таких як: особистісний характер комунікативної діяльності суб'єктів спілкування, стосунки та взаємодія мовленнєвих партнерів; ситуація як форма функціонування спілкування, змістова основа процесу спілкування;

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

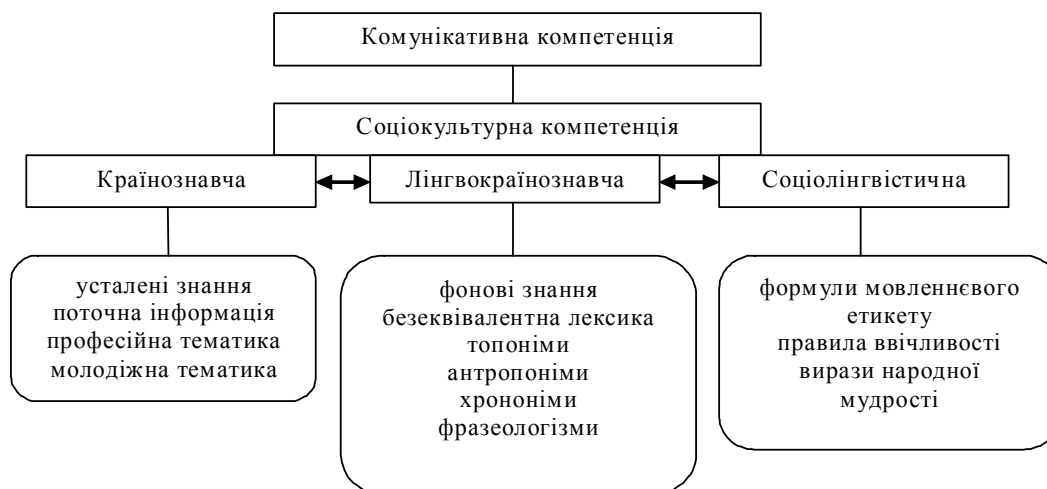


Рис. 2. Структура соціокультурної компетенції

система мовленнєвих засобів, які забезпечують комунікативну діяльність, функціональний характер засвоєння та використання мовленнєвих засобів, евристичність. Зазвичай, такий підхід до навчання іноземної мови називається комунікативно-діяльнісним [9, 5] і, за словами О.О. Леонтьєва, є зорієнтованим на співрозмовника, оскільки комунікативність – це, зрештою, оптимальний вплив на співрозмовника [8, 251], і саме спілкування виступає метою, способом і засобом в опануванні будь-якою іноземною мовою.

Комунікативно-діяльнісний підхід “передбачає вдосконалення комунікативних умінь і навичок і спирається на принцип наступності та перспективності в навчанні мови, що забезпечить безперервне формування мовної, мовленнєвої і комунікативної компетентності учнів” [7, 14].

З формуванням комунікативної, мовної та мовленнєвої компетенції тісно пов’язаний процес вироблення соціокультурної, лінгвокраїнознавчої та стратегічної компетенції. Суть соціокультурної компетенції полягає в здатності особистості сприймати, аналізувати, оцінювати прочитані чи почуті тексти, висловлювання про країну, родину, історію, звичаї і традиції, мистецтво, національні свята, рослинний і тваринний світ, загальнолюдські цінності тощо і добирати та використовувати ті з них, які необхідні для досягнення певної комунікативної мети.

Т. Колодько, досліджуючи проблему формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов, на основі системного підходу розглядає її як своєрідну цілісну систему взаємопов’язаних компонентів: країнознавчу, лінгвокраїнознавчу, соціо-лінгвістичну компетенції [6, 11]. Представлена у дослідженні Т. Колодько структура соціокультурної компетенції має такий вигляд:

Країнознавча компетенція – це здатність особистості усвідомлювати знання про народ (носія мови), національний характер, суспільно-державний устрій, особливості побуту, традиції, звичаї здобувати знання в галузі освіти, культури.

Лінгвокраїнознавча компетенція є здатністю особистості учня сприймати, аналізувати, оцінювати й використовувати одержані відомості про країни світу через ознайомлення з їхніми мовами, з’ясування належності мов до певної мовної групи, сім’ї; здатність сприймати мову в її культурноносній функції, з національно-культурними особливостями, а також включає знання мовних одиниць, у тому числі з національно-культурним компонентом семантики, і вміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленнєвих ситуацій.

Комунікативна компетенція є складним, системним утворенням. За твердженням Р. Белла, у сучасній соціолінгвістиці її розуміють саме як систему, що виконує функцію балансування існуючих мовних форм, які визначаються з опорою на мовну компетенцію комуніканта на тлі певних соціальних функцій [5].

Цікаву модель комунікативної компетенції подає В.О. Коккота: 1) фонологічна компетенція; 2) лексико-граматична компетенція; 3) соціолінгвістична компетенція; 4) країнознавчі знання, навички й уміння, що забезпечуються дискурсивною, ілокутивною та стратегічною компетенціями.

До країнознавчої компетенції він відносить і лінгвокраїнознавчу компетенцію – знання та правила використання таких іншомовних слів і висловів, що називають предмети, явища, факти, ідеї, яких або немає у своїй країні, або називаються вони інакше, тобто безеквівалентних слів та виразів [9, 19 – 20].

Н.І. Гез вважає, що складовими комунікативної компетенції є:

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

- 1) вербально-комунікативна компетенція;
- 2) лінгвістична компетенція;
- 3) вербально-когнітивна компетенція;
- 4) метаконікативна компетенція [2, 17].

Змістовий склад комунікативної компетенції поданий В.М. Топаловою у такому вигляді: 1) країнознавча компетенція; 2) соціолінгвістична компетенція; 3) лінгвістична компетенція; 4) дискурсивна компетенція; 5) стратегічна компетенція; 6) ілокутивна компетенція [14, 14].

Дещо по-іншому подається трактування поняття комунікативних компетенцій у "Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти": комунікативна компетенція складається з трьох чинників – лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного [6, 9]:

до різних фактів під час спілкування, спонукати до певних дій; описувати, розповідати, коментувати, пояснювати, вимагати, аргументувати, переконувати, спростовувати тощо); 3) компетенція програмування мовлення (уміння узгоджувати висловлювання відповідно до інтерактивних і трансактивних схем).

З лінгвопредметними компетенціями пов'язана також і стратегічна, хоча вона може розглядатись як у широкому (лінгводидактичному) значенні, так і у вузькоспеціальному (лінгвометодичному) значенні. У широкому значенні стратегічна компетенція включає здатність особистості учня визначати мету власної пізнавальної, навчальної діяльності, планувати свою діяльність для досягнення будь-якої мети; реалізовувати

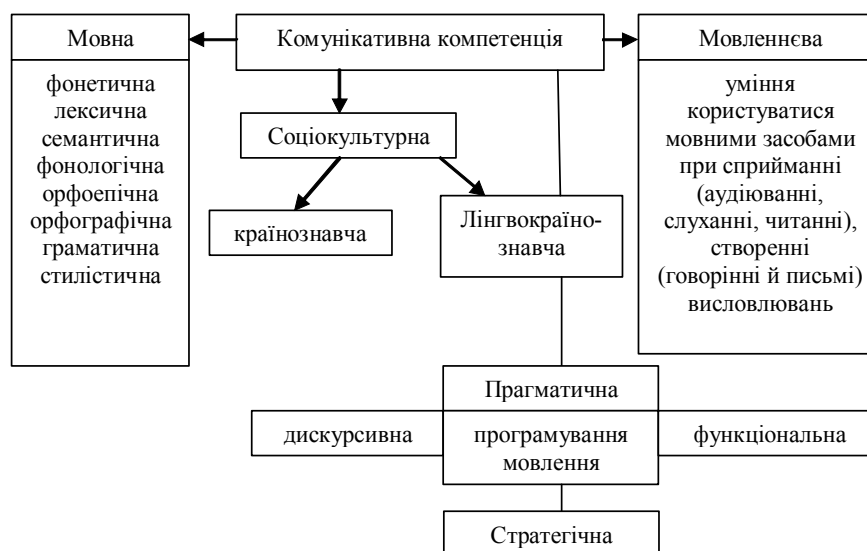


Рис. 3. Взаємодія компонентів комунікативної компетенції

Лінгвістична компетенція має традиційне визначення, а соціолінгвістична – пояснюється як знання маркерів соціальних відносин (привітання, прощання, форми звертання, подяки тощо), правил ввічливості, виразів народної мудрості, відмінностями між варіантами мови під час вживання її в різних контекстах, діалектних та акцентних відмінностей і вміння доречно використовувати ці знання у процесі спілкування, вона є релевантною із соціокультурною компетенцією.

Прагматична компетенція представлена в Рекомендаціях теж в кількох різновидах: 1) дискурсивна (уміння організувати, структурувати та укласти повідомлення); 2) функціональна (уміння використовувати та здійснювати в процесі спілкування комунікативних мікро- та макрофункцій, тобто надавати і проводити запит фактичної інформації; виражати своє ставлення

сплановані дії, розроблені стратегії та оцінювати результат власної діяльності.

У вузькоспеціальному значенні стратегічна компетенція є здатністю особистості школяра аналізувати мовні та позамовні поняття, явища, закономірності, порівнювати, узагальнювати їх, виділяти головні й другорядні ознаки; моделювати мовні та позамовні компоненти, уявляти й за допомогою мовних виражальних засобів описувати предмети, явища, події, робити припущення щодо способу розв'язання проблемних ситуацій, добирати докази для доведення чи спростування власних і чужих думок, позицій, здатність помічати красу у використанні мовних граматичних конструкцій, неповторність мистецьких мовних виражальних засобів і мовної поведінки вчинків людей, використовувати власний і опосередкований досвід та критично оцінювати власні й чужі висловлювання.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

На підставі поданого вище аналізу будемо розуміти комунікативну компетенцію як здатність користуватися мовою залежно від ситуації, особливу якість мовленнєвої особистості, набуту в процесі спілкування або спеціально організованого навчання. Її склад визначають: мовленнєва компетенція (уміння застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями); мовна компетенція (знання одиниць мови та правил їх поєднання); предметна компетенція (уміння на основі активного володіння загальною лексикою відтворювати в свідомості картину світу); прагматична компетенція (здатність до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою, до вибору необхідних форм, типів мовлення, урахування функціонально-стильових різновидів мовлення) [12, 70].

Таким чином, комунікативна компетенція спрямована на вирішення таких основних завдань:

- ефективно отримувати і передавати інформацію;
- досягати поставленої мети шляхом переконання співрозмовника й спонування його до дії;
- отримувати додаткову інформацію про співрозмовника;
- здійснювати позитивну саморепрезентацію (справляти позитивне враження на співрозмовника на основі володіння культурою мовлення) [10, 349].

Висновки. Отже, на основі аналізу сучасної вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури ми дійшли висновку, що проблемі формування і розвитку комунікативної компетенції приділено значну увагу. Осмислення результатів дослідження праць учених дозволяє охарактеризувати комунікативну компетенцію як структурний компонент особистості школяра, що визначає можливість здійснення взаємодії у площині "суб'єкт-суб'єктних" відносин. Для її формування вбачаємо необхідність у розробці відповідних методичних процедур, що дадуть змогу у повній мірі заповнити сформовані компетенції учня у складі комунікативної, що й стане предметом наших подальших наукових розробок.

1. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А. Болотов // Педагогика, 2003. – № 10. – С. 8 – 14.

2. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований // Иностранные языки в школе. – 1985. – №2. – С. 17 – 24.

3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – Відділ сучасних мов, Страсбург. – К.: Ленвіт, 2003. – 262 с.

4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34 – 42.

5. Инханян Н.Б. Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции // Иноземні мови. – 1995. – №3 – 4. – С. 69 – 74.

6. Колодзько Т.М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Т.М. Колодзько. – Київ, 2005. – 24 с.

7. Концепція вивчення української мови в 5 – 12 класах загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання // Книга вчителя української мови та літератури: [довідн.-метод. вид.] / [упоряд.: Н.І. Шинкарук]. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 352 с.

8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.

9. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / Кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.

10. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [кол. авторів за ред. М.І. Пентиліук]. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.

11. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису / Сергій Омельчук // Дивослово. – 2006. – № 9. – С. 2 – 5.

12. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / [кол. авторів за ред. М. Пентиліук]. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.

13. Современный толковый словарь русского языка / Сост. Л. Прокофьева. – СПб.: Норинт, 2005 – 960 с.

14. Топалова В.М. Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка): Дис... канд. пед. наук / В.М. Топалова. – К., 1998. – 168 с.

15. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М.: Прогресс, 1972. – 164 с.

16. Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход // Высшее образование сегодня. – 2004. – №8. – С. 26 – 31.

17. Hymes D.H. On communicative competence / D.H. Hymes. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971. – 213 p.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2011

